

मोबाईलच्या सततच्या वापरामुळे वाचनालय संस्कृती नष्ट होत चालली आहे, एक चिकित्सा

श्रीमती चव्हाण अनिता उत्तमराव

स.शि.जि.प.मा.शाळा,
आष्टा (ह.ना.) ता.आष्टी जि.बीड

“ किताबे झाँकती है,
बंद अलमारी के शीशो से
बडी हसरत से ताकती है,
बडी बैचेन रहती है किताबे”

वरील पंक्ती वरून वाचक आणि पुस्तके यांच्यात निर्माण झालेला दुरावा स्पष्ट जाणवत आहे. ‘वाचाल तर वाचाल’ असे म्हटले जाते. कारण कोणत्याही क्षेत्रात यश मिळवायचे असेल तर त्या क्षेत्राची सखोल माहिती होण्यासाठी आवश्यक असणारी पुस्तके आणि संदर्भग्रंथ यांचे ज्ञान आपल्याकडे असणे आवश्यक आहे आणि हे ज्ञान आपल्याला फक्त नि फक्त वाचन केल्यानेच मिळू शकते.

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर म्हणायचे ग्रंथ हेच सगळ्यात मोठे गुरु आहेत. या एकाच ओळी वरून वाचनाचे महत्त्व समजते. वाचना बदलचे आणि पुस्तका बदलचे प्रेम आता इंटरनेटच्या जमान्यात संपत चालले आहे. हळू हळू वाचन आणि वाचनालय संस्कृती नष्ट होत चालली आहे का? हे जाणून घेण्यासाठी “मोबाईलच्या सततच्या वापरामुळे वाचनालय संस्कृती नष्ट होत चालली आहे, एक चिकित्सा” या संशोधन समस्येची निवड करण्यात आली

संशोधन समस्येची गरज :-

- 1) विद्यार्थ्यांच्या जीवनात पुस्तकाचे असणारे स्थान समजून घेण्यासाठी.
- 2) विद्यार्थी शालेय पुस्तका व्यतिरिक्त आणखी कोणती पुस्तके वाचतात हे समजून घेण्यासाठी.
- 3) कोणत्या प्रकारचे साहित्य विद्यार्थ्यांना वाचायला आवडते हे समजण्यासाठी.
- 4) विद्यार्थ्यांचा वाचनालयाकडे पाहण्याचा दृष्टीकोन समजून घेण्यासाठी.
- 5) ई-लायब्ररी संदर्भातील विद्यार्थ्यांचे विचार समजून घेण्यासाठी.

4) **समस्या विधान :-** मोबाईलच्या वापरामुळे वाचनालय संस्कृती नष्ट होण्याच्या कारणांचा अभ्यास.

5) संशोधनाची उद्दिष्टे :-

- 1) मोबाईलच्या वापरामुळे वाचनालय संस्कृती नष्ट होण्याच्या कारणांचा शोध घेणे.
- 2) विद्यार्थ्यांच्या वाचन विषयक सवयी तपासणे.
- 3) वाचनालयाचा विद्यार्थ्यांना होणारा फायदा समजून घेणे.
- 4) जुन्या पध्दतीच्या वाचनालयाकडे पाहण्याचा विद्यार्थ्यांचा दृष्टीकोन समजून घेणे.

6) गृहितके :-

- 1) विद्यार्थी मोबाईल मधील ई-लायब्ररीचा वापर करतात.
- 2) विद्यार्थी वाचनालयातून पुस्तके वाचण्यासाठी घेतात.
- 3) विद्यार्थी बाल साहित्य वाचतात.
- 4) विद्यार्थ्यांना वाचनाची आवड आहे.
- 5) विद्यार्थी संदर्भ ग्रंथ अभ्यासतात.
- 6) विद्यार्थ्यांना ई-लायब्ररी हाताळता येते.

7) परिकल्पना :-

- 1) शालेय विद्यार्थी नेहमी वाचनालयाचा उपयोग करतात.
- 2) विद्यार्थ्यांना वाचनालयात पुस्तके वाचायला आवडते.
- 3) विद्यार्थी वाचनालयात संदर्भ ग्रंथ अभ्यासतात.
- 4) वाचनालयातील पुस्तके विद्यार्थ्यांची वाचनाची भूक भागवविण्यासाठी कमी पडतात.
- 5) ब-याचशा शाळा विद्यार्थ्यांना ई-लायब्ररी हाताळण्यास प्रोत्साहन देतात.

8) संशोधनाची पध्दती :-

प्रस्तुत संशोधनासाठी वर्णनात्मक संशोधन पध्दती मधील सर्वेक्षण पध्दतीचा उपयोग करण्यात आला.

9) संशोधनाची जनसंख्या व न्यादर्श :-

प्रस्तुत संशोधनासाठी बीड जिल्हयातील आष्टी तालुक्यातील दहा माध्यमिकच्या शाळा जनसंख्या म्हणून निवडल्या. प्रत्येक शाळेतून वाचनालय हाताळणारे २० या प्रमाणे २०० विद्यार्थी तसेच प्रत्येकी एक ग्रंथपाल असे १० ग्रंथपाल आणि १० मुख्याध्यापक नमुना न्यादर्श म्हणून निवडण्यात आले.

10) संशोधनाची व्याप्ती व मर्यादा :-

- 1) क्षेत्र व्याप्ती :- प्रस्तुत संशोधन हे बीड जिल्हयातील आष्टी तालुक्या पुरते मर्यादी आहे.

२) **आशय व्याप्ती :-** प्रस्तुत संशोधन हे मोबाईलच्या वापरामुळे नष्ट होत चाललेल्या संस्कृतीशी संबंधीत आहे.

३) **कालावधी :-** प्रस्तुत संशोधन हे २०१८ ते २०१९ हया शैक्षणिक वर्षातील प्राप्त माहितीशी संबंधीत आहे व ते २०१९ या कालावधीत पूर्ण केले.

४) **नमुना निवड :-** प्रस्तुत संशोधनासाठी असंभाव्यता नमुना निवड पध्दती मधील सहेतुक नमुना निवड पध्दती मधून २०० विद्यार्थी, १० ग्रंथपाल आणि १० मुख्याध्यापक नमुना म्हणून निवडण्यात आले.

११) **सांख्यिकीय परिणामे :-**

प्रस्तुत संशोधनामध्ये प्राथमिक सामग्रिचे संकलन करण्यासाठी प्रश्नावली या साधनाचा उपयोग करण्यात आला. यामध्ये विद्यार्थी प्रश्नावली, ग्रंथपाल प्रश्नावली आणि मुख्याध्यापक प्रश्नावली चा समावेश करण्यात आला. प्रश्नावलीतुन मिळालेल्या माहितीचे विश्लेषण करण्यासाठी शेकडेवारी या सांख्यिकीय परिमाणाचा वापर करण्यात आला.

१२) **निष्कर्ष :-**

१) **विद्यार्थी प्रश्नावलीचे निष्कर्ष :-**

- ३० टक्के विद्यार्थ्यांची वाचनालय आवडती जागा आहे.
- ९० टक्के विद्यार्थी वाचन प्रेरणा दिनाचे महत्व सांगतात.
- ५० टक्के विद्यार्थीच संदर्भ ग्रंथ कसे हाताळायचे ते सांगू शकले.
- ८८ टक्के विद्यार्थी बालसाहित्य वाचतात.
- ८७ टक्के विद्यार्थी ई-लायब्ररी वापरतात.
- बहुतांश विद्यार्थ्यांकडे मोबाईल आहे आणि ते मोबाईल हाताळतात.
- ६८ टक्के विद्यार्थ्यांना हातात पुस्तके घेवून वाचण्या ऐवजी मोबाईलवर पुस्तके वाचायला आवडतात.
- बहुतांश विद्यार्थी पुस्तके हाताळण्यापेक्षा इंटरनेटचा उपयोग करून जलद माहिती मिळवतात जसे सामान्य ज्ञानाचे प्रश्न.
- ७५ टक्के विद्यार्थ्यांना मनोरंजनासाठीची पुस्तके आवडतात.
- ८३ टक्के विद्यार्थ्यांच्या मते जुन्या पध्दतीच्या वाचनालयामुळे वेळ वाया जातो.

१३) **ग्रंथपाल प्रश्नावलीचे निष्कर्ष :-**

- बहुतांश विद्यार्थी मनोरंजनाची पुस्तके हाताळतात
- ६० टक्के पेशा जास्त विद्यार्थ्यांना संदर्भग्रंथ संकल्पनाच माहिती नाही.
- ८० टक्के विद्यार्थी जलद माहिती इंटरनेट वरून मिळवतात.
- बहुतांश विद्यार्थी पुस्तके हाताळण्यापेक्षा ई-लायब्ररी हाताळतात.

● ८० टक्के ग्रंथपालांच्या मते वाचनालय विकसनाची जबाबदारी फक्त शाळेची नाही.

● ७५ टक्के ग्रंथपालांच्या मते विद्यार्थी इन्स्टंट ज्ञान मिळवण्यासाठी धडपडतात.

१४) **मुख्याध्यापक प्रश्नावलीचे निष्कर्ष :-**

● ७८ टक्के मुख्याध्यापकांच्या मते विद्यार्थ्यांची ज्ञानाची भुक्त भागवण्यासाठी जुनी वाचनालये कमी पडत आहेत.

● वाचनालय अद्ययावत करण्यासाठी शासकीय निधी कमी पडतो असे १०० टक्के मुख्याध्यापक म्हणतात.

● वाचनालयात पुस्तके शोधण्यात विद्यार्थी वेळ घालवत नाहीत असे ७० टक्के मुख्याध्यापक म्हणतात.

● ८८ टक्के मुख्याध्यापकांच्या मते ई-लायब्ररी हाताळताना विद्यार्थ्यांचे मनोरंजन देखील होते.

● वाचनालयाचा विकास फक्त एकट्या शाळेची जबाबदारी नाही असे ९५ टक्के मुख्याध्यापकांचे मत आहे.

संदर्भ :-

- १) जगताप ह.ना (२००८) शैक्षणिक तंत्रविज्ञान, नुतन प्रकाशन पुणे.
- २) एम्.एड्. संशोधन मार्गदर्शिका (सप्टेंबर २००५) भाग १ ते ४ य.च.म. मुक्त विद्यापीठ नाशिक.
- ३) मुळे श.रा. आणि उमाठे वि.तू. (१९९८) शैक्षणिक संशोधनाची मुलतत्वे विद्याबुक्स प्रकाशन, औरंगाबाद.
- 4) BORMUTH J.R. 1966 Readability: A new approach I : 19-32
- 5) Applegate A.J. and applegate M.D. (2004) The peter effect : Reading habits and attitudes of preservice teacher
- 6) Sudha murti (Jan 30, 2018) Read books to inculcate same habits in children. (www. Hindushan Time Com.)